

Η ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΑΥΤΗΣ
ΕΝ ΤΗΙ ΔΗΜΟΤΙΚΗΙ ΣΧΟΛΗΙ.

Ι. Περὶ τῆς οὐδίας τῆς γλώσσης ἐν γένει.

Πᾶσα μὲν ἐν τῇ σχολῇ διδασκαλία ἀντικείμενον ἔχει μίαν τινὰ τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἡ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἔχει αὐτὴν ταύτην τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Καὶ εἰναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης δὲν ἀποτελεῖ ὡρισμένον κλάδον ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἡ δὲ περὶ λέξεων καὶ προτάσεων διδασκαλία λαμβάνει τὰ παραδείγματα αὐτῆς ἐκ παντὸς κύκλου γνώσεων ἀλλ’ ἐνῷ πάντα σχεδὸν τὰ λοιπὰ μαθήματα ὑπηρετοῦσι τῇ γλωσσικῇ μορφώσει, ἐν τούτοις ἡ γλώσσα ἐν πᾶσι τοῖς μαθήμασιν εἶναι τὸ μέσον τῆς διδασκαλίας. Ἐντεῦθεν ὅπου ἡ γλώσση ἵκανότης δὲν εἶναι ἀνεπτυγμένη, ἐκεὶ καὶ ἡ διδασκαλία γολακίνει·¹ διότι ἡ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ παιδίου ὄδός εἶναι κεκλεισμένη. Διὸ φωνεῖ ὁ Denzel πρὸς τοὺς διδασκάλους «Ἄστε τοῖς παιδίοις πρὸ πατὸς γλῶσσαν.»

Ο βουλόμενος νὰ διδάξῃ γλώσσαν ὀφείλει νὰ γινώσκῃ τί ἐστι γλώσσα· διότι καὶ ἐν τῷ μαθήματι τούτῳ ᾧς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις, ἡ μεθοδικὴ διδασκαλία ρυθμίζεται κατὰ τὴν οὐσίαν—κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ.

Ἡ περιγραφὴ τῆς γλώσσης ἔστω καὶ γενικῶς δὲν εἶναι εὐκολός· διότι εἶναι φαινόμενον τόσον θαυμαστὸν ὅσον καὶ τὸ πνεῦμα τὸ δι’ αὐτῆς ἐκφινόμενον. Ἡ λέξις, δι’ ἣς ἐκδηλοῦται τὸ πνεῦμα, εἶναι ἡ μαρτικὴ ράβδος, δι’ ἣς τὸ εἰσέτι ὑπῶττον πνεῦμα ἐξεπλήρωται, καὶ αἱ δυλάμειει αὐτοῦ ἀπὸ τῆς καταστάσεως αὐτῷ ὡς ἀπλῷ ὁμοράμεωρ μεταβαίνοντιν εἰς κατάστασιν πλονσιωτάτης ἐνεργείας. Ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς λέξεως ἀνυψώται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ πρὸς τὸν πατέρα παντὸς πνεύματος. Πόσον θαυμαστὰ ταῦτα πάντα! Ὁ Dr. Lazarus περιγράφει τὴν θαυμαστὴν ταύτην τῆς γλώσσης δύναμιν καλῶς ὡς ἔξης· «Ἴσταται τις ἐν μέσῳ ὅμηρος· ἐκ τοῦ στόματός του ἐξέρχεται πνοή τις μετεσχηματισμένη οὐτῶς ἢ ἀλλως διὰ τῆς κινήσεως τῶν χειλέων, τῆς γλώσσης καὶ τοῦ οὐρανίσκου καὶ εἰσδύει εἰς τὸ οὖς τῶν συνηγμένων μετὰ τῆς πνοῆς ταύτης καὶ τοῦ τόνου, ὃν αὐτὴ παράγει, εἰσδύοντιν εἰς τὴν ψυχήν του ἀκούοντος διάφοροι· ἰδέαι. Ὁ, τι ὑψιστον καὶ βαθύτατον ἐν τοῖς μυχίοις αὐτοῦ ἔνέχει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, δ, τι ὡς θείαν ἀποκάλυψιν πιστεύομεν, δ, τι τὴν καρδίαν εἰς τὰ μύχια αὐτῆς συγκινεῖ καὶ τὴν ψυχὴν ἴσχυρότερα διεγείρει, δ, τι τὸν ἀνθρωπὸν μέγαν καὶ εὐγενὴ καὶ ἴσχυρὸν ἀναδεικνύει, ταῦτα πάντα αἰωροῦνται μετὰ τοῦ πτερόεντος ἀγγέλου τοῦ πνεύματος, μετὰ τοῦ ἐν ἀκρεὶ τριχούντος λόγου καὶ εύρισκουσι διαρκῆ θέσιν καὶ αἰωνίαν διάρκειαν ἐτῇ ἀρτιλαμβανομέρη γυνῇ.

1) Ὁ ἀσύνος διδάσκαλός μου Δ. Μαρούλης προσέθετεν. «Ο πνεῦμα ἔχει καὶ γλώσσα καὶ τάναπαλιν ὃπου γλώσσα ἔχει πνεῦμα, » δηλῶν τὴν ἀμεσον σχέσιν τῆς γλώσσης πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ ὁμοράων πρὶς τὸν K. F. Becker, ὃς κατωτέρῳ θὰ διεγῦθῃ.

Ἡ περιγραφὴ αὕτη τῶν θαυμαστῶν ἐνεργειῶν τῆς γλώσσης παρέχει μὲν ὑμῖν ἕρροιά τινα μυστηριώδους καὶ σχεδὸν ὑπερφυσικῆς τῆς φύσεως αὐτῆς, ἀλλ’ οὐχὶ καὶ ὥρισμένην ἔξηγησιν, ἦνπερ ἐνταῦθα ζητοῦμεν.

Ἐὰν ζητῶμεν πραγματικὴν ἔξηγησιν τῆς γλώσσης, ὀφείλομεν ἐν πρώτοις νὰ διακρίνωμεν γλώσσαν καθ’ ἄποκειμενικὴν καὶ γλώσσαν κατ’ ἀρτικειμενικὴν ἔρροιαν.

Γλώσσαν καθ’ ἄποκειμενικὴν ἔρροιαν ἐννοοῦσι τὴν ἐκφασιν τοῦ πτερύματος διὰ τοῦ σώματος. Ὁ γενικὸς οὗτος δρισμὸς περιλαμβάνει δύο εἴδη ἐμφάνισεως τοῦ πνεύματος, τὴν διὰ σημειῶν (μιμικὴν) καὶ τὴν διὰ φωνῆς τοῦ πνεύματος, τὸ διάφορον φωνῆς. Ἄλλ’ ὅταν ὁ λόγος περὶ γλώσσης ἀπλῶς, πάντοτε τὴν τελευταίαν νοοῦσι. Διὰ φωνῆς γλώσσα εἶναι ἡ τοῦ πτερύματος ἐμφασίς δι’ ἐνάρθρου φωνῆς. Ἄλλὰ τί ἐμφανίνει τὸ πνεῦμα διὰ τῆς γλώσσης; Πάντη τοῖς σκέπτεται, αἰσθάρεται καὶ θέλει. Κατὰ τεῦτα ἄρχ γλώσσα εἶναι ἡ ικαρότης ἢ ἡ δύναμις πρὸς τὸ διὰ λόγου ἐκφράζεσθαι τὰς ιδίας σκέψεις, αἰσθήματα καὶ θελήσεις. Ἐὰν τοῦτο προσορικῶς ἡ ἐγγράφως γίνηται τοῦτο οὐδὲλως δύναται νὰ μετακάλῃ τὸν δρισμὸν.

Ἐν τῇ γλώσσῃ ἄρχ ἐμφανίζεται τὸ πνεῦμα καὶ δὴ διὰ τοῦ σώματος ἀλλὰ δὲν εἶναι διὰ τοῦτο ἡ γλώσσα καὶ καρίων ἐσταρκώσεις τοῦ πνεύματος, ὡς ποτε ὀρισκεῖται αὐτὴν. Ἐν εἰκόνι, ἐν ἀγάλματι ὁ καλλιτέχνης παριστάζει διένα τινὰ πράγματα αἰσθητῶς, τὰ τοῖς ἐνσαρκοῖς αὐτὴν καὶ ὁ θεατὴς ἀτενίζων βλέπει ἐν τῷ καλλιτεχνήματι τὴν διένα τοῦ καλλιτέχνου ἀμέσως, οὕτως εἰπεῖν. ἐτὰληθεὶς συγκεκριμένη μορφῇ διότι τὸ ἐργάζειρον εἶναι ίσα ίσα ἡ ἀνάλογος αἰσθητὴ παράστασις διέατα τινὸς. Ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ ἐσταυρωμένου καὶ ὁ έθνικός, διστις οὐδὲν ἔκουσε περὶ τοῦ Λυτρωτοῦ, ηθελεν ἀναγνωρίση πάσχουσαν καὶ τεθλιμμένην μορφήν, δυναμένην νὰ κινήσῃ τὴν συμπάθειάν του.

Οτι διὰ φωνῆς γλώσσα δὲν εἶναι ἐνσάρκωσις τοῦ πνεύματος, ἀποδεικνύεται εὐκολῶς. Αἱ λέξεις **οίκια κοιλάς, δρος** οὐδὲλως παριστάνουσι τὰ ἀντικείμενα, ἀπερὶ σημαίνουσιν, εἰκονικῶς ἢ αἰσθητῶς. Εἰς ἀπειρον τῆς γερμανικῆς λέγομεν τὰς λέξεις Brod ἢ Tod καὶ ἐκείνος ἀκούει μὲν ἐνάρθρους φωνάς, δύναται μάλιστα καὶ ἐκάστην λέξιν ν’ ἀναλύσῃ εἰς συλλαβάς καὶ φωνάς, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ στοχασθῇ, τι ἄρχ σημαίνουσιν. Ο ἥγος τῶν λέξεων δὲν λέγει αὐτῷ τὴν σημαίνειν. Οταν τῷ εἴπωμεν ὅτι Brod σημαίνει· δρός τοι καὶ Tod: θάνατος, τότε πρῶτον συνδέει μετὰ τῶν ἔχων τὰς λέξεων καὶ τὴν σημαίνειν, ἢν ἐν τῇ γερμανικῇ γλώσσῃ ἔχουσι. Τότε μόνον αἱ ἐνάρθροι ἐκείναι εἴναι τοιαύτη ἐνσάρκωσις τοῦ πνεύματος, ὡστε ἡ λέξης αὐτῆς καθ’ ἔκυθην—διὰ μόρον τοῦ ἥγον νὰ δηλοῖ τὴν σημασίαν της. Μόνον αἱ οὕτω καλούμεναι ὀροματοπειομέραι λέξεις ἀπεικονίζουσι κατά τι τὸ πρᾶγμα. (Τὰ νήπια ὄνομαζουσι τὸν κύριον γάρον ἢ γάρον γάρον, τὸν βοῦν μοῦ [τὸ ζέφον, ὅπερ φωνάζει μοῦ], οἱ Σίναι τὴν γαλῆν μιάρον. Ομοιοι ὄνο-

ματοποιήσεις είναι αἱ λέξεις: γράφειν, τρίζειν, συρίζειν, θροῦς, δοῦπος, βροντή, βρέμειν, κλαγγή κ. ἄ.)

Καὶ τουαῦτα μὲν περὶ τῆς καθ' ὑποκειμενικήν ἔτροιαρ γλώσσης.

Γλώσσα δὲ κατ' ἀρτικειμενικήν ἔννοιαν είναι τὸ σύνολον πασῶν τῶν λέξεων καὶ τῶν λεκτικῶν τύπων, δι' ὃν λαός τις ἐξέφρασε καὶ ἐκφράζει τὸν ἀπειρον πλοῦτον τοῦ ιδίου αὐτοῦ πνεύματος. Ἐν μὲν τῆς ὄμιλίας τοῦ ἀτέμου γινώσκομεν τὸ πτεῦμα αὐτοῦ (παράδειλες διάλογον Σωκράτους πρὸς Χαροπίδην [Πλάτωνος Γοργίας]),¹⁾ ἐν δὲ τῇ δημώδει γλώσσῃ ἀποκαλύπτεται τὸ δημώδει πτεῦμα. «Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀποκαλύπτεται πρὸ τοῦ μαθητοῦ τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ δὴ οὐχὶ μόνον ἐν εἴδει γλωσσικῆς ἐκφάνσεως, ἀλλὰ περιλαμβάνον τὸν ἄνθρωπον κατὰ πάσας τὰς σχέσεις, ἐνταῦθα μὲν σπουδάζοντα, ἐκεὶ παῖζοντα, πενθοῦντα ἢ εὐθυμοῦντα, ποιοῦντα ἢ ἄρδοντα ἢ ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς εὐλαβείας ἀνυψούμενον πρὸς τὸν αἰώνιον καὶ πρὸ αὐτοῦ ταπεινούμενον».

Πᾶς πεπονισμένος λαὸς ἔχει τὴν δημώδη γλωττὴν τοῦ. Ὁ Garve λέγει. «Ἐνσφὸ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἡδύνατο νὰ γράψῃ, ὀλίγον ἐσκέπτετο καὶ ὠμίλει κακῶσ». Ἀναμφιθίλως ἡ γραπτὴ γλώσσα ἐγένετο οὐ μόνον ὁ ἰσχυρότατος μοχλὸς τῆς ἀναπτύξεως τῆς γλώσσης, ἀλλὰ συγγράφωνς καὶ ὁ πιστότατος φύλαξ τοῦ δημώδον πτεῦματος κατὰ πάσας τὰς βαθμίδας τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο εὑρίσκει τις τὴν ἴστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παρά τινι λαῷ δεσποδόντος πνεύματος «πιστότα ἐκπεφρασμένην ἐν τοῖς κλασικοῖς συγγράμμασι τῆς ἔθνους αὐτοῦ φιλολογίας, τ. ἔ, ἐν τοῖς πεζοῖς, ποιητικοῖς καὶ ρητορικοῖς. Ἐν αὐτοῖς, σαφέστατα καὶ ἀμεσώτατα θεωροῦμεν, τὰς τάσεις, ἀς εἰχον ἢ ἔχουσιν οἱ λαοί, τὰ πάθη, ὅρθι ὃν ἡσαν κατειλημμένοι, τὸ μέτρον τῆς φρονήσεως καὶ ἀρετῆς, μεθ' οὐ ἐν ταῖς τύχαις αὐτῶν εἰργάζοντο, τὴν αἰτίαν, ἥτις ἀνύψωσε ἢ κατέστρεψεν αὐτούς. Ἐν τοῖς φιλολογικοῖς συγγράμμασιν ἔχομεν τὸ πιστότατον κάτοπτρον διὰ τὸ ίδιον ἡμῶν πνεῦμα, διότι ἐν ταῖς δυνάμεσιν, ἔξεσι, κλίσεις, πάθεσιν, ἀρεταῖς καὶ κακίαις τῶν ἄλλων ἀναγνωρίζομεν τὰς ἡμετέρας· καὶ οὕτω ἡ περὶ γλώσσης διδασκαλία ἀγει εἰς αὐτογραφαῖς.

(Κατὰ τὸν Dr. Fr. W. Schütze.)

2. Σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς γλώσσης.

Τὸ παιδίον ἔρχεται εἰς τὴν σχολὴν πτωχὸν τῇ γλώσσῃ. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ μορφωθῇ ἡ γλώσσα αὐτοῦ. Μορφοῦν δὲ τὴν γλώσσαν τοῦ παιδίου σημαίνει ἐνεργείη ἥντα καταστῆ αὐτῇ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πλουσιωτέρᾳ εἰς λέξεις διὰ τὰς παραστάσεις καὶ εἰς λεκτικοὺς τύπους διὰ τὴν ἐκφρασιν τῶν ἴδεων. Ἀλλ' οὕτως ὀφέσαμεν λίγην γενικῶς τὸν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας σκοπὸν.

1) Τοῦτο δεικνύουσι καὶ πλεῖσται φράσεις φερόμεναι ἀνὰ τὰ στόματα τοῦ λαοῦ. π. γ. Δὲν μίλησα μαζύ του δὲν νὰ τὸν καταλάβω, ἀπ' τὴν μίληση του τὸν καταλαβαίνεις, ἀπ' τὸ λόγια του φάνεται κ. ἄ.

Κατὰ τὸν Becker ὁ σκοπὸς τῆς γλώσσικῆς διδασκαλίας είναι τριπλοῦ. τ. ἔ. τὸ παιδίον πρέπει νὰ διδαχθῇ ὅπως νοῆῃ, ὀρθῶς λαλῇ καὶ ὀρθῶς γράψῃ τὴν μητρικὴν του γλώσσαν.

α) Τὸ παιδίον πρὸ παντὸς πρέπει νὰ διδαχθῇ ὅπως νοῆῃ τὴν μητρικὴν του γλώσσαν. Ἐκάστη λέξις ἔχει τὴν σημασίαν τῆς συνήθως καὶ πλείονας τῆς μιᾶς ἐκάστη πρότασις τὴν ἔννοιαν της. Τὸ παιδίον λοιπὸν νοεῖ τὰς λέξεις καὶ τοὺς λόγους τῶν ἄλλων, ὅταν καὶ αὐτὸς συγχρόνως νοῆῃ καὶ σκέπτηται, ὅ, τι ὁ λέγων ἡθελησε νὰ εἰπῃ ἢ οὐ, τι αἱ λέξεις σημαίνουσι. Τὸ παιδίον ἔρχεται μὲν εἰς τὸ σχολεῖον νοοῦν πως ἡδη τὴς μητρικὴν γλώσσαν, ἀλλ' αἱ παραστάσεις αὐτοῦ κινοῦνται ἐν στενῷ κύκλῳ, είναι δὲ ἔτι πολλαπλῶς ἀφίστοι καὶ ἀσκεφεῖς. Ἡ πρὸς καταρόσιν τῆς γλώσσης διδασκαλία ἀγει κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν συγκεκριμένων λέξεων εἰς τὰς ἀφηρημένας, ἀπὸ τῆς κυριολεκτικῆς σημασίας εἰς τὴν μεταρρυθμίαν. Τὸ παιδίον πρῶτον μανθάνει: «Ἡ μήτηρ γελᾷ» καὶ εἰτα: «Ἡ ἀνοίξις γελᾷ ἐν τῇ ποικιλίᾳ της». πρῶτον μανθάνει: «Τὸ ζώον τοῦτο είναι ὄφις» καὶ εἰτα: «Ο ἄνθρωπος οὗτος είναι ὄφις». Τὸ αὐτὸς συμβαίνει καὶ ἐν μυρίαις ἄλλαις περιστάσεσι.

Μεγάλως ἐνδιαφέρει τῷ διδασκαλῷ τῆς γλώσσης ἡ ἔρευνα, πῶς μανθάνει τὸ παιδίον πρὸ τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φυτήσεως rὰ νοῆῃ καὶ rὰ ὄμιλῇ τὴν γλώσσαν. Ἡ γλώσσικὴ αὐτῇ ἀνάπτυξις ἀρχεται πρωτίτατα ἐν ὁ χρόνῳ ὁ διδασκων λόγος οὐδὲν δύναται εἰσέτι. Τὸ παιδίον ἐν τῇ περιστάσει ταύτη είναι ἀξιοθαυμάστως αὐτενεργόρ. Ἡ αὐτενέργεια σὺν τῷ χρόνῳ αὐξάνεται ἐπὶ μᾶλλον. Τὸ παιδίον μανθάνει πράγματα ἀπ' ἐαυτοῦ rὰ σκέπτηται καὶ rὰ ὄμιλῇ. Οἱ γονεῖς καὶ οἱ πέριξ ἐπενεργοῦσιν ἐπ' αὐτοῦ μόνον παροτρύνοντες καὶ ὑποδοθοῦντες. Χάριν τῆς σπουδαιότητος τοῦ πράγματος παρθετόμεν παραδείγματά τινα.

Ἐν τῇ γλώσσῃ διακρίνομεν τὴν ἀκουστὴν λέξιν καὶ τὴν παράστασιν, ἥν αὐτῇ σημαίνεται. Πῶς μανθάνει λοιπὸν τὸ παιδίον νὰ ὄμιλῇ τὴν πρώτην λέξιν; Μήτοι περιγράφει αὐτῷ ἡ μήτηρ, πῶς πρέπει νὰ διαθέσῃ τὰ φωνητήρια ὅργανα, ὅταν τὸ προτρέπη νὰ προφέρῃ τὴν λέξιν «παπᾶ». Τοῦτο προϋποθέτει ἡδη γλώσσαν. Οὐχί ἐνταῦθα συμβαίνει ἀξιοθαυμάστως τις ἐσωτερικὴ λειτουργία. Τὸ παιδίον ἀκούει ἐκαποντάκις καὶ γιλιάκις τὴν λέξιν «παπᾶ». ἀναλαμβάνει τέλος ἐν ἔκυρῳ τὸν ἥχον τῆς λέξεως. Ὁπως ἡ εἰκὼν τοῦ προσώπου οὗτος καὶ ἡ λέξις «παπᾶ» μεταβιβλεται ἐν τῇ ψυχῇ του εἰς παράστασιν καὶ αὐτῷ κινεῖ τὸ παιδίον ἵνα ἐκ τῶν ξεωθεν εἰς τὰ ἔξω γέληση αὐτήν. Ἀλλὰ μήπως δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸν καὶ εἰς τὰς ἀνεπτυγμένα παιδία; Μήτοι σκέπτεται τὸ παιδίον τοὺς φθόγγους καθο ἐκάστους καὶ τὸν σχηματισμὸν αὐτῶν διὰ τῶν φωνητήριων ὅργανων ὅταν πρόκειται νὰ εἰπῃ: «τὸ μῆλον είναι καρπὸς τῆς μηλέας»; Ἀκούει τὸν ἥχον τῶν λέξεων, οἱ ἥχοι οὗτοι ἔχουνται τὰς παραστάσεις τῶν απὸ μηροῦ γνωστῶν ἥχων τῶν λέξεων καὶ τὰ φωνητήρια ὅργανα διατίθενται ἀσυνειδήτως μετὰ θυμωτῆς ταχύτητος καὶ προφέρουσι τὰς λέξεις ταύτας. Μήτοι